

گونه‌ها و عوامل تاثیرگذار بر وقوع فعالیت‌های نذری در جامعه ایرانی (مطالعه موردی شهر فومن)

مهرداد توکلی‌راد*

عبدالحسین کلاتنری**

چکیده

نذر و فعالیت‌های همراه با آن، از تنوع و گوناگونی چشم‌گیری برخوردار است، به طوری که توانسته منابع گران‌بهایی در حوزه‌های گوناگون معنوی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی تولید نماید. این مقاله با در نظر داشتن این مهم که نذر و کنش‌های گوناگون برخاسته از آن در سطح جامعه ایرانی فراتر از یک امر دینی گسترانیده شده، به دلیل کمبود مطالعات مؤثر در این زمینه، با اتخاذ رویکردی اکتشافی، در پی تولید ادبیات پژوهش برای شناسایی ابعاد و قابلیت‌های نذر و به‌کارگیری منابع حاصل از آن در برنامه‌ریزی‌های عملی در سطح کلان جامعه است. بر این اساس، این مقاله با بهره‌گیری از روش‌های کیفی، ضمن ارائه تقسیم و طبقه‌بندی گونه‌ها و اقسام نذر و شناسایی عوامل تاثیرگذار بر وقوع کنش‌های نذری به دلایل گرایش به کنش‌های نذری و ارتباط عوامل تاثیرگذار بر اعمال نذری در جامعه مورد مطالعه (شهر فومن) می‌پردازد. نذر و کنش‌های معطوف به آن در شهر فومن متنوع و گونه‌گون‌اند. در این مقاله همچنین به عوامل شکل‌دهنده و تقویت‌کننده نذر و همچنین عوامل و دلایل ترغیب‌کننده به نذر پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها

نذر، گونه‌های نذر، علل و دلایل گرایش به نذر، عوامل ترغیب‌کننده به نذر.

* دانشجوی دکتری و مربی گروه علوم اجتماعی دانشگاه پیام نور (نویسنده مسئول)

m_tavakolirad@pnu.ac.ir

abkalantari@ut.ac.ir

** استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه تهران

مقدمه

دین شامل مجموعه‌ای از بیان‌های آیینی یا باورداشت‌های نظری و نیایشی است که در رابطه‌ای همسو با هم عمل کرده و بدون وجود این رابطه، امر دینی هرگز به وقوع نخواهد پیوست (واخ، ۱۳۸۰: ۴۰). این اعمال و آیین‌های مقدس موجبات ایجاد همبستگی دائم یا موقتی و اشتراک اجتماعی میان افراد را، پدید می‌آورند، در نتیجه شعائر مذهبی سبب تقویت دین و جامعه می‌شوند (کنراد، ۱۳۸۶: ۶۶۳). به عبارت دیگر، نمود عملی دین در بیشتر ادیان از طریق آداب و شعائر مذهبی یا به‌وسیله مناسک^۱ شکل می‌پذیرد تا از طریق آن افراد به‌غایت اصلی دین دست یابند (الر، ۲۰۰۷: ۱۵-۱۶)؛ غایتی که سبب می‌شود تا انسان دین را به‌عنوان راهنمای زندگی به کار بندد و اوضاع زندگی‌اش را در برخورد با مسائل و فجایع گوناگون، به‌کمک آن بهبود بخشد (بیتیس و پلاک، ۱۳۷۵: ۶۶۹).

در تمامی ادیان همه اقوام بشری برای ارتباط قدسی و عمل به باورداشت‌های مذهبی به انجام مناسکی مستقیم روی می‌آورند که این مناسک بسیار متنوع‌اند (ریویر، ۱۳۸۱: ۲۰۳). یکی از مناسک جهان‌شمول دینی که در این راستا قرار می‌گیرد، «نذر» است. نذر تمامی جنبه‌های مناسک دینی را با خود به همراه دارد و همیشه با مجموعه اعمال آیینی صورت می‌پذیرد و به‌مثابه ابزاری است که انسان را به خدای خویش مربوط می‌سازد. پس اعمال آن متمایز و جدا از عادت‌های روزمره تلقی می‌شود «برای مثال، روشن کردن شمع برای تکریم یا طلب مغفرت از خدای متعال، کارکرد بسیار متفاوتی با انجام همین کار برای روشنایی اتاق دارد» (گیدنز، ۱۳۸۶: ۷۷۰).

نکته قابل‌توجه آن است که به‌اندازه تنوع فرهنگی و دینی موجود در جهان، اعمال نذری وجود دارد که از متداول‌ترین آن‌ها می‌توان به قربانی کردن، زیارت و اهدای نذورات در مکان‌های مقدس اشاره کرد؛ که همه آن‌ها بر عملکرد فرد و جامعه تاثیرگذاراند (دینکن، ۱۳۷۶: ۴۵-۶۷). در این میان نذر و فعالیت‌های نذری در اسلام از گستره و گوناگونی بسیار برخورداراند. نذر پیمان یا عملی اختیاری و درعین‌حال الزامی است که مسلمان بدین‌وسیله - با رعایت اصولی خاص که در فقه اسلامی توصیه شده - به قدرت لایتنهای الهی متوسل می‌گردند و در مقابل نیازهای خود، انجام عمل یا رفتاری را که متعهد شده، بر خود لازم می‌دانند (پارسانیا و توکلی‌راد، ۱۳۹۰: ۷۳-۷۴). نذر در جامعه ایرانی تنوع قابل توجهی دارد. تصور بسیاری بر این است که نذر تنها در امور مادی‌ای چون اطعام گروهی از مردم یا قربانی کردن و عبادت‌های فردی معنا دارد و در دیگر

امور معنوی، اجتماعی و فرهنگی قابل اجرا نیست و یا بهتر است بگوییم که در این زمینه‌ها کمتر امکان تحقق دارد؛ اما باید گفت که نذر یک کنش دینی است که در فرهنگ اسلامی و به طور خاص، در مذهب شیعه، جایگاه بسیار والایی دارد و به مثابه یک کنش یا منسک دینی، ظرفیت‌های بالایی در حوزه‌های گوناگون فردی، اجتماعی، مادی و معنوی دارد.

گستره و شعاع نذر در جامعه ایرانی - به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی و به دلیل حضور گسترده دین در عرصه‌های مختلف حیات مردمان آن - بسیار گسترده‌تر شده و گونه‌ها و شکل‌های گوناگونی از اعمال نذری در عرصه‌های مختلف پدیدار شده است. به سخنی بهتر، در جامعه ایرانی می‌توان آشکارا مشاهده کرد که گاه نذرکنندگان، برای کسب ثواب و بهره دنیوی و اخروی، فعالیت‌های نذری خویش را به سمت حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی و آبادانی و عمران جامعه سوق می‌دهند که این امر ضمن تاثیرگذاری نذر در حوزه‌های مختلف فردی و اجتماعی توانسته منابع قابل توجهی برای فرآیندهای توسعه به‌ویژه در ابعاد گوناگون توسعه اجتماعی، توسعه فرهنگی، توسعه اقتصادی و توسعه انسانی را در سطح جامعه ایرانی ایجاد نمایند؛ اما با وجود کاربردهای متعدد فعالیت‌های نذری در ابعاد مختلف توسعه، ظرفیت‌های آن چندان که باید مورد توجه قرار نگرفته و متأسفانه به دلیل کم‌توجهی، برخی از منابع آن به‌آسانی در بستر جامعه به‌هدر می‌رود یا به دلیل عدم استفاده مفید از آن به فرسایش می‌گراید.

در نتیجه، باید با انجام مطالعات گسترده در فرهنگ‌های متنوع جامعه ایرانی و برنامه‌ریزی و هدایت مناسب و نیز هدفمند و جهت‌دار کردن اعمال گوناگون نذری، زمینه استخراج بهینه و حداکثر استفاده از آن را ایجاد کرد و بدین شکل با توجه به کمبود منابع توسعه و تأمین رفاه اجتماعی همواره فعالیت‌های نذری را به سمتی سوق داد که پیوسته نیازهای گوناگون جامعه را مدنظر قرار دهد. این امر نیازمند پژوهش‌های اکتشافی، کیفی و انسان‌شناختی بسیاری در باب شناسایی ابعاد و گستره نذر است تا قابلیت‌های آن را در ایجاد ابعاد گوناگون توسعه و سلامت معنوی، اجتماعی و اقتصادی روشن گردانند.

پرسش‌های پژوهش

گام اولیه برای شناسایی آثار و برکات نذر و عوامل موثر بر وقوع کنش‌های نذری، شناخت گونه‌های مختلف نذر و عوامل تاثیرگذار بر وقوع آن است. بر این اساس، این مطالعه به دنبال یافتن پاسخ به این پرسش‌هاست که گونه‌های گوناگون نذر در جامعه مورد مطالعه کدام‌اند؟ عوامل تاثیرگذار بر نذر چه هستند؟ چرا افراد مورد مطالعه به فعالیت‌های گوناگون نذری اقدام می‌ورزند؟ ارتباط عوامل تاثیرگذار بر کنش‌های نذری در جامعه مورد مطالعه چگونه است؟ با پاسخ به این پرسش‌ها زمینه‌های کشف قابلیت‌ها و کارکردهای گوناگون فعالیت‌های نذری را برای مطالعات پسین فراهم کند. پیش از بررسی‌های میدانی برای دست‌یابی به این مقصود، باید

معنا و گستره مفهومی «نذر» در آموزه‌های اسلامی روشن و تبیین شود.

مفهوم نذر در اسلام

«نذر» یکی از سنت‌ها و آموزه‌های عملی اسلام است که غالباً با عهد و قسم مطرح می‌شود که به وسیله آن فرد بر خود، عمل خیری را برای رضای خداوند واجب می‌کند (محدثی، ۱۳۷۴: ۳۷). نذر در لغت به معنای ملزم ساختن خود بر امری است که از قبل الزامی بر انجام آن نداشته است (راغب اصفهانی، ۱۳۹۲: ۷۹۷). به سخنی دیگر، نذر زمانی پدیدار می‌شود که انسان یک موضوع غیر واجب و مفید را برای خودش واجب می‌کند تا به مقصود و هدف مادی، معنوی یا خواسته‌ای شخصی یا اجتماعی خود برسد و با وفای به آن - از سر اختیار - تسلیم و فرمان برداری نسبت به معبود خویش را نشان دهد (سجادی، ۱۳۷۹: ج ۳: ۲۰۰۳ - ۲۰۰۴). «نذر» یکی از مفاهیم قرآنی است که معمولاً با مجموعه لغات دیگری چون نیت، حاجت، نیاز، طلب و توسل آورده می‌شود و قرآن کریم در آیات ۲۷۰ سوره بقره، ۷ سوره دهر، ۳۵ سوره آل عمران و ۲۶ سوره مریم به صراحت به آن اشاره کرده است. نذر در فقه اسلامی - شیعی احکام و اصول و شرایطی کاملاً روشن دارد که زمینه استحکام آن را فراهم آورده است.

اهداف و انگیزه‌های نذر در اسلام

بیان اهداف و انگیزه‌های نذر در آموزه‌های اسلام، پیش از شناخت ماهیت آن در میدان مطالعاتی بسیار مشکل است، اما با کاوشی عمیق در فقه اسلامی می‌توان به این مهم دست یافت. شهید اول در جلد سوم کتاب لمعه جلد سوم به خوبی دورنمایی از ابعاد و اهداف نذر در اسلام را روشن ساخته است که می‌تواند پشتوانه نظری خوبی در این زمینه باشد. وی اهداف و انگیزه‌های نذر را به عنوان دلایل وجودی عمل به این فریضه مقدس می‌داند که در چهار بُعد اساسی از سوی جامعه و افراد اعمال می‌شود و به مثابه اهرم یا کارکردهایی می‌توان از آن‌ها یاد کرد که به صورت فردی یا جمعی ضمن حضور گسترده دین در عرصه اجتماعی، سبب اتحاد، انسجام، هویت‌یابی اجتماعی و فردی، تقویت حمایت‌های مادی و معنوی، درک وضعیت دیگران، اقدامات پسندیده و یاری‌رسانی به اقشار نیازمند جامعه می‌شود (۱۳۷۳: ۳۰-۵۵). این اهداف و انگیزه‌ها عبارت‌اند از:

الف) دستیابی به اهداف و برآورده شدن نیازها؛

ب) برانگیخته شدن نسبت به اعمال و رفتارهای نیکو؛

ج) پرهیز و پیش‌گیری از ارتکاب افعال ناپسند و مذموم و د) تقویت انگیزه ایمان و خداپرستی.

بنابراین، نذر در اسلام دامنه گسترده‌ای دارد و با کارکردهای گوناگون به مثابه کنشی چندوجهی تلقی می‌شود که در عرصه‌های گوناگون حیات فردی و اجتماعی جامعه مسلمان می‌توان از آن استفاده کرد. به عبارت بهتر، می‌توان گفت که نذر ظرفیت‌های بسیاری در تقویت حیات دینی، تکامل و بالندگی جامعه اسلامی دارد و از طریق فعالیت‌های متنوع، سرمایه‌های عظیم معنوی و مادی را به جامعه، نظام تأمین اجتماعی و توسعه تزریق می‌کند و به شدت ابعاد مختلف زندگی اجتماعی، جامعه ایرانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در ادامه، یافته‌های میدانی در باب گونه‌های نذر و عوامل و علل تأثیرگذار بر آن ارائه می‌شود.

روش مطالعه

به دلایلی همچون محدودیت ادبیات تحقیق مرتبط و نیز اتخاذ رویکرد اکتشافی برای ارائه تیپولوژی مناسب از فعالیت‌های نذری، استفاده از روش‌های کیفی در این مطالعه مدنظر قرار گرفت. بهره جستن از تکنیک‌های مطالعات کیفی این فرصت را فراهم نمود تا پژوهشگران با حضور بی‌واسطه در جامعه مورد مطالعه تجربه زیسته و جهان‌بینی افراد را نسبت به مفهوم نذر و فعالیت‌های ملازم با آن را به خوبی درک و تفسیر کنند. به بیانی بهتر، استفاده از تکنیک‌های مطالعات کیفی به‌طور خاص ابزار مشاهده و مصاحبه عمیق و نیمه عمیق^۱، ضمن ایجاد زمینه‌های مناسب جهت شناخت دقیق فعالیت‌های نذری در جامعه مورد مطالعه، سبب فراهم آمدن بستر مناسب برای ادراک منظم دیدگاه‌ها و معانی متفاوت افراد در این رابطه گردید. از آنجا که پرسش‌ها و اهداف این پژوهش به شکلی مطرح گردید که نمونه یا مشارکت‌کنندگان پژوهش پیش از مطالعه مشخص نبودند، بنابراین، از دو نوع نمونه‌گیری آسان یا در دسترس^۲ و نیز نمونه‌گیری نظری^۳ استفاده گردید. استفاده از این دو نوع نمونه‌گیری سبب شد که جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به‌طور همزمان رخ دهد؛ بدین صورت که نمونه‌گیری آسان اطلاعات لازم را برای مطالعه فراهم می‌نمود و نمونه‌گیری نظری زمینه را برای دستیابی تحلیل داده‌ها از طریق فرآیند ارزیابی مداوم برای دستیابی به اشباع نظری^۴ ایجاد کرد (Charmaz, 2000). نمونه‌گیری نظری بخش مهمی از نمونه‌گیری در روش تئوری مبنایی^۵ است که توسط استراس و کوربین^۶ ابداع شده است. این نوع از نمونه‌گیری سبب می‌شود تا پژوهشگران با

۱. در این مطالعه به‌طور کلی با ۳۴ نفر مصاحبه شد، ۱۵ نفر از مصاحبه‌شوندگان زن و ۱۹ نفر مرد بودند.

2. convenience of opportunistic sampling
3. theoretical sampling
4. theoretical saturation
5. grounded theory
6. strauss and corbin

به دست آوردن داده‌های مختلف به مفهوم‌سازی^۱ و مقوله‌بندی^۲ اطلاعات دست یازند و همواره در جریان مطالعه پرسش‌های زیر را مطرح نمایند: برای اشباع نظری به چه اطلاعاتی نیاز داریم؟ درباره چه موضوعاتی باید داده‌ها را گردآوری کرد؟ کجا باید به دنبال اطلاعات گشت؟ در چه موقعیت‌هایی، ارزیابی‌های بعدی را انجام داد؟ (Coyne and Cowley, 2006:205).

پرسش مداوم پرسش‌های بالا در جریان مطالعه، سبب شد تا جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها همزمان صورت پذیرد و این فرآیند تا ترسیم ابعاد و کشف عوامل تاثیرگذار بر فعالیت‌های نذری در جامعه مورد مطالعه ادامه یابد. به عبارت بهتر، در این مطالعه، جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل‌های مداوم و مکرر تا زمانی صورت می‌پذیرفت که میدان پژوهش دیگر اطلاعات جدیدی را در اختیار محققان قرار نمی‌داد؛ بنابراین، وقتی که جمع‌آوری داده‌ها به نقطه اشباع رسید، جریان فعال مطالعه نیز پایان یافت.

میدان مطالعه

کنش نذر، فعالیت دینی به حساب می‌آید، بنابراین، این پژوهش و تحقیق در یکی از شهرهای مذهبی استان گیلان یعنی، شهر فومن - یکی از شهرهای غربی این استان - صورت گرفت. فومن یکی از شهرهای قدیمی و مذهبی گیلان است که کنش‌های مختلف و مناسب گوناگون مذهبی در ایام خاص مذهبی در آن به وقوع می‌پیوندد، به طوری که برخی از آن مناسب، بسیار متمایز و منحصر به فرداند. گونه‌گونی و تنوع فعالیت‌های نذری در این شهر قدیمی شمال ایران، پژوهشگران را بر آن داشت تا گستره و تنوع کنش‌های نذری را در این شهر جست‌وجو و بررسی نمایند.

یافته‌های تحقیق

در این مطالعه تلاش شد با نمونه‌گیری نظری، داده‌های به دست آمده با مشاهدات و مصاحبه‌ها، تکه‌برداری شود. این امر سبب شد که پژوهشگران با تحلیل خط به خط داده‌ها بیش از ۸۵۰ مفهوم را بسازند که این مفاهیم با روند مداوم مقایسه و ارزیابی روابط متقابل و نیز کشف و حذف مفاهیمی که مترادف و هم‌پوشان بودند، به ۲۲ مقوله تقلیل یافت. مقولات به دست آمده با یک توجیه نظری با توجه به اهداف و پرسش‌های تحقیقی سازمان‌یافتگی پیدا نمود که در ادامه، به شکل انسجام‌یافته از نظر خواهد گذشت.

1. conceptualization
2. categorization

گونه‌های نذر در فومن (جامعه مورد مطالعه)

اولین مسئله و هدف این مطالعه عبارت بود از این‌که گونه‌ها و شکل‌های گوناگون نذر در فومن (جامعه مورد مطالعه) چیست؟ در جریان تحلیل داده‌ها، پاسخ‌گویی به این پرسش بسیار مشکل بود؛ چرا که تنوع و گوناگونی کنش‌های نذری، سبب می‌شود صورت‌بندی آن نیز به گونه‌های مختلفی انجام شود. از آنجاکه ادبیات تحقیقی قابل توجهی در این رابطه وجود ندارد، ارائه منسجم و دقیق گونه‌ها و شکل‌های گوناگون فعالیت‌های نذری، آسان نخواهد بود. با توجه به داده‌های جمع‌آوری‌شده، می‌توان گفت که نذر در میدان مورد مطالعه به شکل‌های گوناگونی رخ می‌دهد که در وابستگی متقابلی نسبت به هم قرار دارند. تفسیر اطلاعات به‌دست‌آمده به‌خوبی نشان می‌داد که گونه‌های فعالیت‌های نذری با تنوعی قابل توجه بر ابعاد یا ویژگی‌هایی چون شمول جمعیتی، محتوا و زمینه‌های قابل تحقق استوار است که در یک چشم‌انداز منحصر به فرد، صورت‌بندی فعالیت‌های نذری را از نذرهای فردی تا جمعی، از نذرهای مالی تا نذرهای غیرمالی و ارتباط دادن نذرها با امور معنوی، اجتماعی، فرهنگی و عمرانی گسترانیده است.

الف) تقسیم و طبقه‌بندی نذرها بر اساس شمول جمعیتی

بر این اساس می‌توان فعالیت‌های نذری را به دو شکل تقسیم کرد:

۱) **نذرهای فردی:** این زیر شاخه از گونه‌های فعالیت‌های نذری آن دسته از کنش‌های نذری را در بر می‌گیرد که افراد در قالب مناسکی فردی و جهت پیمان و مجاورت با خدای خویش بدون حضور در اجتماع به آن روی می‌آورند. این امر بدین علت صورت می‌پذیرد که نذرکنندگان بتوانند در فضای عاری از اجتماع دیگران در خلوت و تنهایی یا بدون درک دیگران از ماهیت و قصد اعمال آن‌ها، بر بسیاری از ناملازمات و سردرگمی‌های فراروی زندگی‌شان با نیایش به درگاه خداوند، غلبه کنند. اعمال نذری‌ای مانند روزه، نماز بخشی از این نوع نذرهایند که به شکل قلبی و بدون حضور یا شرکت افراد با آداب و شرایط ویژه انجام و ادا می‌شوند و موجبات اتصال بی‌واسطه فرد با معبود خویش را فراهم می‌آورند.

۲) **نذرهای جمعی:** بخش زیادی از اعمال نذری در جامعه مورد مطالعه موجودیتشان برحسب حضور و تحقق در عرصه اجتماعی، گروهی و جمعی تعیین می‌شود. نذرهای جمعی یا گروهی با آیین‌های ویژه‌ای انجام می‌پذیرند تا مومنان در اجتماعی گرد هم آیند و از این طریق بتوانند در باب مسائل و مشکلات فرا روی زندگی‌شان چاره‌جویی نمایند. برای مثال، زیارت مکان‌های مقدس یا آیین‌های ویژه در ایام مذهبی، اطعام طعام و ختم قرآن یا سوره و سفره‌های

نذری از جمله مواردی هستند که ضمن قوام‌بخشی امر دینی، سبب همبستگی، وحدت و مودت اجتماعی در جامعه می‌شوند. در این رابطه باید تأکید کرد که عمده‌ترین نذرهای جمعی را زنان با فعالیت‌های گوناگون نذری انجام می‌دهند.

ب) تقسیم و طبقه‌بندی نذرها بر اساس محتوای کالاهای نذری

بر اساس محتوا می‌توان کالاهای نذری را به دو شکل از هم جدا کرد:

۱) **نذرهای مالی:** این نوع از نذری‌ها مستقیماً با پرداخت پول یا کالاهای ویژه صورت می‌پذیرد. بخش زیادی از فعالیت‌های نذری، شامل کالاها یا خدمات مالی است که به شیوه‌های گوناگون در پهنه جامعه مورد مطالعه گسترانیده شده است. تنوع و گستردگی این‌گونه از نذرها بسیار است؛ به طوری که قربانی‌کردن، اطعام و تأمین کالاها و وسایل مورد نیاز مکان‌های مقدس و حسینی‌ها و حتی دستگیری از محرومان و نیازمندان و همچنین نذرهایی که برای توسعه و آبادانی جامعه مورد مطالعه بود را در برمی‌گیرد. در این نوع از نذری‌ها پایگاه اقتصادی و میزان تمکن مالی نذرکنندگان در شکل و نوع نذری‌ها بسیار تأثیرگذار است.

۲) **نذرهای غیرمالی:** بخشی از فعالیت‌های نذری به شیوه و شکلی صورت می‌گیرد که در قالب کنش‌های مادی و مالی نیست، بلکه به شکل معنوی و غیرمالی تحقق می‌یابد. گستره و شعاع نذرهایی که محتوای آن را فعالیت‌های غیرمالی تشکیل می‌دهد، کمتر از نذرهای مالی در جامعه مورد مطالعه نبود. این‌گونه از فعالیت‌های نذری به شکل‌های متفاوتی در جامعه پدیدار می‌شوند و در قالب نذرهای عبادی همچون روزه، نماز و نذرهای خدماتی که به شکل رایگان توسط نذرکنندگان - در قالب‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، بهداشتی و انسانی - بروز می‌کنند. ویزیت رایگان بیماران از سوی پزشکان، آموزش و مهارت‌اندوژی و تقویت بنیه تحصیلی افراد کم‌بضاعت و محروم، از جمله نذرهای خدماتی رایگانی بودند که در جامعه مورد مطالعه می‌توان از آن یاد کرد. قابل توجه است که این‌گونه نذرها با توجه به گوناگونی شگفت‌انگیزی که بر گونه‌های فعالیت‌های نذری ایجاد نموده‌اند، سبب شده‌اند تا زمینه‌های بروز کنش‌های نذری در عرصه‌های گوناگون معنوی، اجتماعی و تأمین، انسانی و فرهنگی کشانیده شود که در ادامه بدان پرداخته می‌شود.

ج) تقسیم و طبقه‌بندی نذرها بر اساس زمینه‌های قابل تحقق

در تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، این مهم کاملاً آشکار بود که نذر و فعالیت‌های نذری تنها با حیات دینی و فردی نذرکنندگان مرتبط نیست؛ بلکه دامنه فعالیت‌های نذری در عرصه‌های گوناگونی فراخ شده است؛ به طوری که می‌تواند به مثابه سرمایه عظیمی به حساب آید که تمامی

حوزه‌های فردی و اجتماعی را تحت تاثیر قرار دهد. اعمال برآمده از فعالیت‌های نذری به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم سبب نیروسازی، بسترسازی، نهادسازی و تواناسازی زندگی دنیوی، اخروی، معنوی، اجتماعی و فردی می‌شود. به عبارت بهتر، نذر با حوزه‌های گوناگون حیات اجتماعی و فردی افراد درگیر است و می‌تواند اثرات و تاثیرپذیری متقابلی بر جامعه و نوع اعمال نذری بگذارد. گونه‌های قابل تحقق نذر بر این اساس عبارت‌اند از:

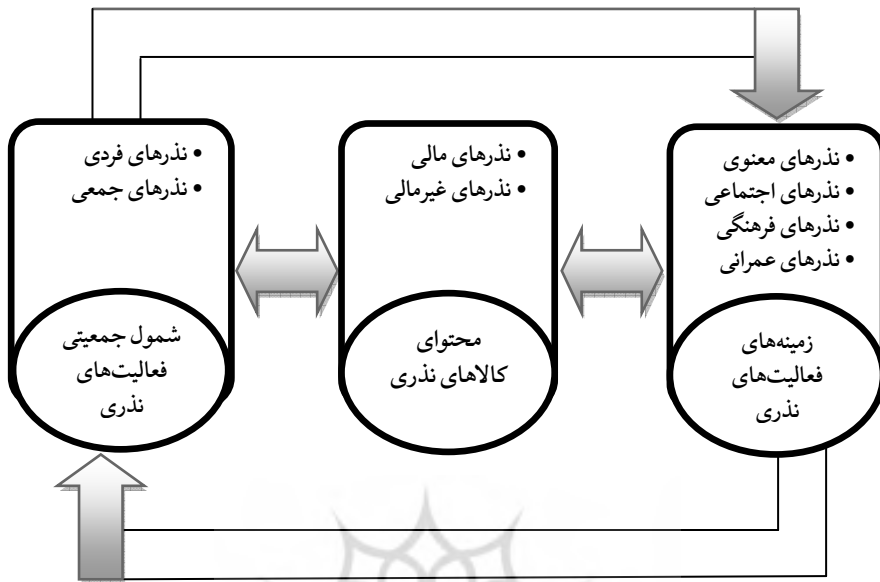
۱) **نذرهای معنوی:** نذر نوعی عبادت و بندگی است که هدفش سلامت روحی و معنوی دینداران است. نذر از طریق مناسک مختلف، خودسازی فردی و اجتماعی افراد را تحقق می‌بخشد و نیز ظرفیت دینداران برای پرهیز از خطاها و لغزش‌ها را بالا می‌برد و بدین شکل مسیر تقرب و بندگی را هموار می‌سازد؛ پس می‌توان گفت تمامی گونه‌های نذری به‌نوعی در نذرهای معنوی‌اند که هدف اصلی آن‌ها جلب رضایت خداوند است. معنویت و بندگی در فعالیت‌های نذری گاه مستقیماً درک می‌شود، مانند فعالیت‌های نذری‌ای که به شکل عبادات - مانند نماز، روزه و قرائت قرآن - است و گاه به شکل غیرمستقیم از طریق نتیجه اعمال نذری حاصل می‌آید.

۲) **نذرهای اجتماعی:** بسیاری از کنش‌های نذری در جامعه مورد مطالعه به شکلی تحقق می‌یافت که زمینه‌های تولید سرمایه اجتماعی، انسجام اجتماعی و خدمات گوناگون تأمین اجتماعی به‌ویژه راهبرد حمایتی آن را تسهیل می‌نمود. این‌گونه فعالیت‌های نذری افزون بر کارکردهای مذهبی، پیامدها و اثرات اجتماعی مستقیمی نیز دارد. در این رابطه نذرهای جمعی همچون سفره‌های نذری، زیارت مکان‌های مقدسه‌ای که به شکل گروهی (کاروان زیارتی) انجام می‌شود، سبب بالا رفتن تعاملات اجتماعی و درک متقابل افراد نسبت به یک‌دیگر می‌شود و از این طریق می‌تواند، پیوستگی اجتماعی را در جامعه قوام بخشد و از سوی دیگر ذخایر سرمایه اجتماعی را در جامعه تقویت نماید. همچنین برخی از فعالیت‌ها و کالاهای نذری دارای ظرفیت‌های تأمینی و حمایتی‌اند که مستقیماً معطوف به افراد نیازمنداند. این دسته از کنش‌های نذری هنگامی پدیدار می‌شوند که نذرکننده برای قبول‌شدن نذر اش و جلب رضایت الهی، بخشی از نذری خود را برای افراد نیازمند - پیش یا پس یا از برآورده‌شدن حاجت‌اش - در نظر می‌گیرد (همانند نذر قربانی، طعام‌های نذری و خیرات اموات و...) یا به دلیل مشاهده شدت فقر دیگران، تحریک حس انسان‌دوستی و به دست آوردن پاداش‌های اخروی و دنیوی در خویش به شکل مستقل در قالب کمک‌های مادی و غیرمادی برای تأمین نیازهای افراد محتاج و همچنین نیازهای موقتی و نیازهای آینده خود به این‌گونه نذرها مبادرت ورزند و بدین طریق به‌طور متقابل خود و نیازمندان را مورد حمایت قرار می‌دهند.

۳) **نذرهای فرهنگی:** این نوع از نذرها به نوعی ملازم با نذرهای اجتماعی‌اند. این نوع از نذری‌ها چنان‌اند که نذرکنندگان برای جلب رضایت الهی و نیز به برآورده شدن حاجات‌شان در قالب کالاهای معنوی و غیرمادی و خدمات آموزشی و فرهنگی در صدد توانمندسازی افراد نیازمند برمی‌آیند. این‌گونه نذری در جامعه مورد مطالعه بسیار متداول است. برگزاری رایگان کلاس‌های تقویتی در زمینه آموزشی و مهارتی برای اقشار محروم، اهدای وسایل و ابزار آموزشی به مؤسسات نگهداری از کودکان بی‌سرپرست یا بدسرپرست، تجهیز مدارس و مراکز آموزشی موجود در مناطق محروم و... از زمره نذرهای فرهنگی‌ای‌اند که مورد مشاهده قرار گرفته‌اند.

۴) **نذرهای عمرانی:** آن دسته از نذرهایی که در سطحی کلان‌تر از نذرهای مالی، از سوی افراد خیر به دلیل ثواب ماندگار الهی یا برآورده شدن حاجات صورت می‌پذیرد که تمامی جامعه از مزایای آن بهره‌مند می‌شوند و موجبات آبادانی و عمران جامعه را فراهم می‌آورد. در چندین مورد پژوهشگران با مشاهده‌ها و مصاحبه‌های مکرر به این مهم برخوردند که در منطقه مورد نظر برخی از خیران برای رهایی از بیماری‌ها و مصائب خود یا نزدیکان‌شان، مکان‌ها و بناهایی چون مراکز تفریحی، فرهنگی و مذهبی، پل ارتباطی و... ایجاد و احداث نمودند که تاثیرات مهمی در آن منطقه داشته است. شدت و وضوح اثرات نذرهای عمرانی، به دلیل بار مالی آن سبب گردید تا این‌گونه نذری، رابطه همسوی و نزدیکی با توسعه داشته باشد و بتواند هزینه‌های توسعه را کاهش دهد. نذرهای عمرانی شاید به نوعی هم‌پوشانی با دیگر راهکارهای دینی تأمین اسلام به‌ویژه وقف، هبه و انفاق داشته باشند، اما باید گفت که فعالیت این‌گونه نذری، چون که از سوی خیران بر عهد و پیمان مبتنی بر نذر بوده، بنابراین، باید به‌مثابه فعالیت نذری مورد توجه قرار گیرد.

ناگفته نماند که در تقسیم و طبقه‌بندی نذرها می‌توان جنسیت (نذرهای زنانه و مردانه) و پایگاه اقتصادی نذرکنندگان (نذرهای افراد طبقه بالا، نذرهای طبقه متوسط، نذرهای طبقه پایین) را نیز در نظر گرفت. از آنجا که تفاوت وقوع اعمال نذری برحسب این عوامل بسیار محدود است و بسیاری از اعمال نذری در میان جنسیت‌ها و طبقات مختلف اقتصادی یکسان است از ارائه این تقسیم صرف نظر کردیم، اما در بخش عوامل تقویت‌کننده نذر به آن پرداخته خواهد شد. همچنین باید تأکید کرد که تمامی ابعاد مؤثر در صورت‌بندی فعالیت‌های نذری، رابطه‌ای متقابل و چندوجهی با هم دارند؛ برای مثال، نذرهای جمعی می‌توانند در شکل‌های متفاوت مالی یا غیرمالی و در زمینه‌های متعدد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی معنوی صورت پذیرند. شکل زیر تقسیم‌بندی و روابط متقابل گونه‌های فعالیت‌های نذری را به خوبی نشان می‌دهد.

شکل شماره ۱: صورت‌بندی نذر در جامعه مورد مطالعه

عوامل تأثیرگذار بر وقوع نذر

با نگاه عمیق بر مشاهدات مستقیم و همچنین مصاحبه‌های گوناگون با افراد مختلف در این مطالعه وقوع اعمال نذری را باید وابسته به سه عامل اساسی دانست که با درآمیختگی فزاینده‌ای همان‌گونه که در شکل شماره (۲) نشان داده شده است، موجبات ایجاد کنش نذر و پراکنش آن در جامعه مورد مطالعه می‌شوند و با تکمیل یک‌دیگر، دامنه نذر در آن جامعه را گسترده‌تر می‌نمایند که آن سه عامل عبارت‌اند از:

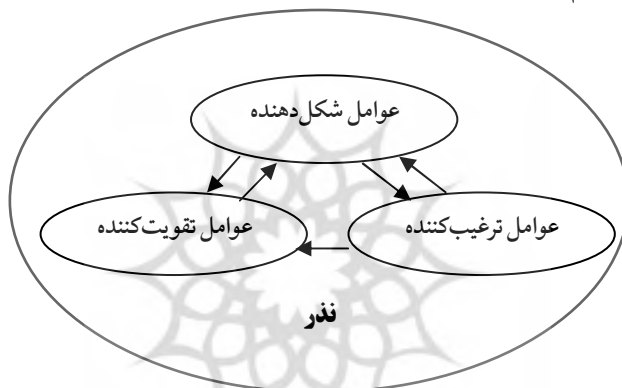
الف) عواملی که سبب ایجاد و شکل‌گیری نذر می‌شوند؛

ب) عواملی که سبب تقویت و تحکیم نذر می‌گردند؛

ج) عواملی که افراد جامعه را ترغیب به انجام فعالیت‌های نذری می‌کنند.

این عوامل و ارتباطات آن‌ها همان‌گونه که در شکل شماره (۲) نشان داده شده است، توأمان به سه پرسش اساسی دیگر این مطالعه پاسخ می‌دهند. یکی از سؤالات اساسی که در این مطالعه مطرح شد، عبارت بود از این‌که عوامل تأثیرگذار بر نذر کدام‌اند؟ شکل شماره (۲) به خوبی نشان می‌دهد که فعالیت‌های نذری در جامعه مورد مطالعه تحت تأثیر سه عامل شکل‌دهنده، تقویت‌کننده و ترغیب‌کننده قرار دارد. از سوی دیگر سؤال دیگر این مطالعه این بود که چرا افراد جامعه مورد مطالعه به فعالیت‌های گوناگون نذری اقدام می‌ورزند؟ پاسخ این پرسش نیز در

عوامل تأثیرگذار بر وقایع نذری در جامعه مورد مطالعه نهفته است. از آنجا که فعالیت‌های نذری دارای برخی از عوامل تأثیرگذار همچون عوامل پیش‌گفته هستند، سبب ایجاد انگیزه اقدام به کنش‌های نذری می‌شوند. هرکدام از این عوامل از ابعاد و ویژگی‌های خاصی تشکیل شده‌اند که زمینه افزایش فعالیت‌های نذری و اقدامات نذرگونه را فراهم می‌آورند. آخرین سؤال این پژوهش نیز بدین شکل عنوان گردید که ارتباط عوامل تأثیرگذار بر نذر در جامعه مورد مطالعه چگونه است؟ همان‌گونه که در شکل شماره (۲) نشان داده شده است، عوامل گوناگون تأثیرگذار بر وقوع نذر در جامعه مورد مطالعه در یک ارتباط متقابل و فرآیندی مکملانه هستند که بر دامنه و وسعت نذر در جامعه مورد مطالعه می‌افزایند. در ادامه، به تبیین عوامل گوناگون تأثیرگذار بر وقوع نذر می‌پردازیم.

شکل شماره ۲: عوامل تأثیرگذار بر وقوع نذر

الف) عوامل شکل‌دهنده نذر

کنش نذر جهت بروز در پهنه جامعه به عواملی تأثیرگذار در این زمینه وابسته است. براساس یافته‌های به‌دست آمده، می‌توان عوامل شکل‌دهنده نذر را معلول و برآمده از دو علت اساسی دانست: ۱. نیازمندی و ۲. موقعیت فرهنگی.

نیازمندی: انسان دارای توانایی‌ها و ظرفیت‌های محدودی است که او را می‌دارد تا در برابر حجم سنگین نیازهای نامحدودش همواره برای ایجاد تعادل در مراحل مختلف زندگی خود چاره‌اندیشی نماید تا به‌گونه‌ای بتواند دست‌کم برخی از نیازهای خود را برآورده سازد. بر این اساس، یکی از راهبردهای مؤثر و کارا که بشر برای تأمین نیازهای گونه‌گون خود از آن استفاده می‌کند، دین است. دین به روایت و پافشاری بسیاری از متفکران دارای کارکردهای مختلفی همچون آرامش‌بخشی، اعتمادزایی، ایجاد روحیه صبر و تحمل، امنیت روانی و رفع مصائب و نیازهای گوناگون است (همتی، ۱۳۷۹: ۱۴).

شاهدی بر این مدعاست و از جمله این بیان مستدل مالینوفسکی - انسان‌شناس معروف فرانسوی - که تأکید می‌نماید: دین ریشه در فشارها، تنش‌ها و اضطراب‌های عاطفی و روزمره دارد و به‌گونه‌ای مؤثر با حمایت از انسان و برآورده ساختن نیازهای گوناگونش وی را از شر فشارهای سرسام‌آور زندگی رها می‌سازد و توانایی‌های وی را در رویارویی با انواع خطرات و رفع موانع و مشکلات بالا می‌برد (همیلتون، ۱۳۷۷: ۸۶). بنابراین، یکی از ویژگی‌های اساسی دین رهایی‌بخشی و برآورده ساختن نیازهای انسان است که از طریق اعمال و مناسک خاص، پذیرش دین را تثبیت می‌نماید (اریکسون، ۱۹۶۸: ۱۰۶).

در این میان دین اسلام نیز ظرفیت‌های بالایی در کاهش اضطراب و دغدغه‌های پیروانش دارد. اسلام، انسان را پیوسته نیازمند و محتاج به پرودگار می‌انگارد و جز خدای یگانه همه نیازمند به ذات الهی او هستند؛ در نتیجه، یکی از راهبردهای اساسی‌ای که اسلام برای برآوردن نیازها و حل مشکلات زندگی ارائه می‌کند، نذر است. به سخنی بهتر، در مصاحبه‌هایی که در فرآیند جمع‌آوری داده‌ها در مراحل مختلف این پژوهش با آن روبرو بودیم به‌طور چشمگیری با این پاسخ‌ها از سوی مشارکت‌کنندگان برخورد نمودیم که «ما به درگاه خدا، نیازمندیم، تنها اوست که به هیچ‌کس و هیچ‌چیزی نیاز ندارد؛ ما همیشه در مقابل خدا مسکین هستیم حتی اگر غرق پول و مقام باشیم؛ ما همه مستمند و فقیر هستیم، همیشه باید نذر و نیاز کنیم تا خدا به فکر ما باشد و...» که شاهدی بر نیازمندی همیشگی انسان است و همچنین پاسخ‌هایی از این دست که «نذر می‌کنم تا مشکلم حل شود؛ من با نذر کردن از خدا می‌خواهم که نیازم را برطرف کند؛ من هر وقت عقیده (اراده) کنم، اطمینان دارم آنچه را که می‌خواهم خدا به من می‌دهد، چون که می‌داند من نیاز دارم؛ نذر راه چاره‌ای است که می‌توانم با آن مشکلاتم را حل کنم؛ من هر وقت نیاز شدیدی احساس کنم که برایم قابل حل نباشد نذر می‌کنم» نمونه‌هایی هستند که به‌خوبی به نیازمندی انسان و بهره‌گیری از راهکار دینی «نذر»، برای برطرف کردن نیازها تأکید دارند. نکته قابل توجه این است که رابطه نذر و نیاز رابطه‌ای بسیار پیچیده است به‌نوعی که نذر با تنوع قابل توجهی، نیازهای فراوانی که انسان با آن روبرو می‌شود را پاسخ می‌دهد و این امر با یک آمیزش انکارناپذیر با موقعیت فرهنگی که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد، سبب شود تا نیازهای گوناگون انسانی در مراحل مختلف زندگی پاسخ داده شود که در یک نگاه کلی می‌توان آنها را به دو دسته تقسیم کرد:

۱) **نیازهای مقطعی:** انسان در هر برهه‌ای از حیات خود با موانع و مشکلاتی برخورد می‌کند که گاه از حل آن درمانده و ناتوان می‌شود و از همین‌رو، دست به دامن نیروهای فرامادی می‌شود. در جامعه مورد مطالعه نیز از آنجا که تقریباً همه شهروندان شهر فومن پیرو اسلام و شیعه دوازده‌امامی بودند، برای جبران خسارت‌ها یا نیازهای مقطعی و موقت خود دست به دامن

خدا و واسطه‌های مقدس او یعنی ائمه اطهار علیه‌السلام و امامزادگان و سادات می‌شدند که نمونه‌هایی از آن در این داده‌ها مشهود است: «من بعضی اوقات وقتی که می‌خواهم نذر بکنم به جد سادات پناه می‌برم؛ همیشه ائمه یا پنج‌تن را قسم می‌دهم که نذر مرا قبول کنند؛ من با نذر دست به دامن خدا می‌شوم؛ اگر آدم با دل‌پاک در خانه سادات یا امام‌ها را بزند و به زیارت آن‌ها برود، فکر نکنم که کسی ناراضی برگردد؛ من با نذر کردن و واسطه قرار دادن امامزاده‌ها یا دوازده امام و سادات از خدا می‌خواهم که یک کاری برای من بکند و...». نذر، راهکار متداولی است که مردم این منطقه برای برآوردن نیازهای خود بدان متوسل می‌شوند. بدین‌صورت که افراد با پیمان بستن با خدا و واسطه‌های او به دنبال شفایافتن بیماری بیماران، موفقیت فرزندان در تحصیل و مراحل زندگی همچون ازدواج، دانشگاه، اشتغال و... هستند. برای مثال، در داده‌های خام عبارت‌هایی همچون: «دوست دارم هر وقت گرفتار شدم، با نذر کردن از وضعیت بدی که دچارش شده‌ام، رها شوم؛ بیشتر زمانی نذر می‌کنم که ببینم یکی از خانواده یا بستگانم بیمار شده‌اند تا شفای آن‌ها را بگیرم؛ من برای درمان درد یا بیماری خودم یا نزدیکانم زیاد نذر می‌کنم و...» دیده می‌شوند که بر این ادعا دلالت دارند.

۲) نیازهای آینده: ذهن انسان این مهم را درک می‌نماید که همواره با نیاز و نیازمندی‌های گوناگونی در لحظات مختلف زندگی اش روبرو می‌شود، بنابراین می‌کوشد تا در دوره‌های توانایی خویش، برای خود، ذخیره یا جایگزین‌های خوبی برای حل بحران‌ها و نیازهایی که در آینده با آن روبرو خواهد شد، انباشت نماید. این امر موجب می‌گردد که بشر - به شکل خودآگاه یا ناخودآگاه - با ممارست و تمایل همیشگی به اعمال خداپسندانه و خیرخواهانه همواره برای خود اندوخته‌ای از رفتار صالحه را ذخیره نماید تا در آینده و حتی پس از مرگ بتواند از آن بهره‌گیری کند. با نگاهی به داده‌های خام می‌توان مواردی را یافت که مشارکت‌کنندگان اظهار می‌کردند: «نذر می‌کنم تا خدا همیشه در خرج و خوراک زندگی به من کمک کند؛ نذر می‌دهم تا آخرتم را آباد کنم؛ آدم باید برای ذخیره آخرتش، دست بیچاره‌ها را (با نذری دادن) بگیرد؛ هر آدمی چه پولدار باشد چه مثل ما بدبخت، خلاصه دردمند می‌شود (پس الآن باید با نذرهای خداپسندانه به فکر فردای خودش باشد)؛ ما باید آخرت خود را در این دنیا درست بکنیم چه بهتر که با کمک کردن و نذری دادن به فقرا این کار کنیم؛ مطمئن باشید که ما یک روزی گرفتار می‌شویم امروز نوبت ما نیست ولی فردا که نوبت ما هم فرامی‌رسد پس چه خوبه که الآن دست آن‌هایی که احتیاج دارند را (با دادن نذری‌های خودمان به آن‌ها) بگیرم تا فردا دیگران دست ما را بگیرند» و با این تعبیرها ضمن بیان نیازمندی خود، همواره نذر را به‌مثابه راه‌کاری برای برآوردن نیازهای آینده خود معرفی می‌کردند.

موقعیت فرهنگی: نذر عمل و رفتاری است که معطوف به مقتضیات فرهنگی و دینی است و

در عین معطوف بودن به اعتقاد و عاملیت دینی تا حد زیادی به شرایط فرهنگی حاکم بر جامعه وابسته است. به روایتی دیگر، فرهنگ و دین در یک رابطه همسو از هم تأثیر پذیرفته و برهم تأثیر می‌گذارند تا بتوانند، یک‌دیگر را درک و در سطح جامعه به حیات خود ادامه دهند. این امر سبب شده تا دین و اعمال دینی در عرصه‌های گوناگون فرهنگی آن جامعه بازتعریف شوند و با توجه به ابزار و امکانات نرم‌افزاری و سخت‌افزاری موجود، بسیار گسترده و متنوع‌تر نمایان گردند. به‌بیانی روشن‌تر، از آنجا که جامعه مورد مطالعه از پیشینه تاریخی بسیار کهن برخوردار است و آداب، رسوم و آیین‌های مختلف فرهنگی دارد، نذر با پذیرفته شدن در این جامعه به گونه‌های مختلف با تنوع وسیع در حوزه‌های مختلف فرهنگی و دینی جامعه تولید و بازتولید می‌شود، به‌طوری‌که نذر با آمیزش فرهنگی در یک زمان طولانی در جامعه نهادینه گشته و به استناد پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان این پژوهش که تصریح می‌کردند: «نذر کردن را از پدر و مادرم یاد گرفته‌ام؛ نذر کردن سینه‌به‌سینه چرخیده و همه انجام داده و می‌دهیم؛ نذر یک امر ارثی است؛ من از کوچکی دیده‌ام و شنیده‌ام که هر کی به امامزاده‌ها متوسل شده (نذر کرده)، حاجت خود را گرفته؛ مادرم به من نذری دادن و دست‌گیری از نیازمندان را بسیار سفارش می‌نمود؛ نذر و کمک کردن به همدیگر از قدیم تا به حالا دیگر در وجود ما مانده است» نذر و نذری دادن، همواره به‌عنوان یکی از جنبه‌های رفتار انسانی که ریشه در سنت دارد، همیشه وقوع آن محتمل هست و با توجه به شرایط خاص فرهنگی با وجود اعمال گوناگون نذری با انعطاف و تنوع چشمگیر در سطح جامعه در تکاپوست و فرهنگ آن را به‌مثابه راهکاری برای حل مشکلات مختلف زندگی به افراد جامعه معرفی می‌کند.

شرایط فرهنگی افزون بر این که موجب وقوع نذر در جامعه می‌شوند بر دامنه و وسعت آن نیز می‌افزایند. نذر در احکام اسلامی به‌مثابه عمل و عهدی الزام‌آور تأکید شده که مبتنی بر نیت است و پس از گرفتن نیاز یا حاجت فرد مسلمان، وی را مکلف می‌نماید به پیمانی که بسته عمل نماید (ابراهیمی، ۱۳۸۱: ۵۶). گاه مسلمانان معتقد به دلیل شرایط فرهنگی و اجتماعی و از سوی دیگر نفوذ دین و درآمیختگی آن دو نهاد با یک‌دیگر در جامعه خویش، تعریف گسترده‌تری از نذر که شاخه‌های متعددی از اعمال نذری را در بر می‌گیرد، ارائه می‌دهند. در نتیجه توانایی حضور آن در جامعه فراخ‌تر می‌شود. در جامعه مورد مطالعه اقسام گوناگونی از فعالیت‌های نذری نظیر سفره‌های نذری، نذر ختم (سوره) انعام، ختم صلوات، نذر عید غدیر، عید قربان، نذر زیارت قبور ائمه اطهار علیهم‌السلام و امامزادگان و سادات، نذر چهل منبر در ایام محرم، نذر اطعام، نذر خیرات اموات و... مشاهده شد که برخی به‌لحاظ نوع، آیین و محتوا بسیار متفاوت با اعمال نذری دیگر فرهنگ‌هایند. از سوی دیگر، در جامعه مورد مطالعه با اعمال نذری فراوان همچون سفره حضرت رقیه (س) یا ختم انعام یا آجیل مشکل‌گشا برخورد می‌کنیم که پیش از آن‌که

نذرکننده به حاجت خویش دست یابد، به نذری دادن مشغول می‌شود؛ یعنی پیش از رواشدن حاجت، خورا ملزم به وفای به نذر می‌نماید یا در برخی انواع فعالیت‌های نذری، فرد نذرکننده پیش از آن‌که با مشکل یا نیازی مواجه شود با نذرهایی چون اطعام نیازمندان یا قربانی کردن، از خدا و ائمه اطهار می‌خواهد تا وی را در برابر خطرات و نیازهای آینده در امان و محفوظ نگه دارند.

ب) عوامل تقویت‌کننده نذر

همان‌طور که پیشتر نیز اشاره شد، نذر به وسیله نیاز و موقعیت فرهنگی با ارائه گونه‌های متنوع نذری در پهنه جامعه ایجاد می‌شود. آنچه در کالبد عوامل شکل‌دهنده نذر به چشم می‌خورد این است که آن عوامل از طریق عوامل دیگری که در یک راستا در حرکت هستند، تحکیم می‌یابد. این عوامل به مثابه اهرم‌هایی اند که سبب تقویت رفتارها و کنش‌های نذری می‌شوند و عبارت‌اند از:

زمان: نذر به زمان خاصی وابسته نیست و می‌تواند در هر مقطعی از حیات انسانی، به وقوع بپیوندد، اما برخی عوامل ممکن است بر زمان وقوع نذورات تأثیرگذار باشند، برای مثال، دو عامل نیازمندی و ایام مذهبی از این جمله‌اند. نیاز سبب می‌شود تا نذر در تمامی ایام در جامعه مورد مطالعه مشاهده شود و عامل ایام مذهبی نیز موجب می‌شود، نذر با شدت بیشتر در ایام مذهبی خاص صورت پذیرد. ایام مذهبی عبارت‌اند از ماه‌های محرم و صفر، رمضان و ایام اعیاد، ولادت‌ها، شهادت‌ها و یا وفات ائمه اطهار علیهم‌السلام و بزرگان مذهب شیعه که اعمال نذری در آن ایام با تنوع و میزان بیشتری مشاهده می‌شود.

بر عامل زمان نذر، به‌ویژه رابطه آن با ایام مذهبی در پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان بارها تأکید شده، به طوری که عباراتی همچون: «من هر وقت که مشکل دارم نذر می‌کنم؛ همیشه با نذر و نیاز فقط از خدا می‌خواهم که به داد من برسد؛ زمانی که گیر می‌کنم و دستم به جایی نمی‌رسد، نذر می‌کنم؛ من نذر را همیشه انجام می‌دهم و...» مواردی هستند که به تداوم نذر در تمامی لحظات زندگی اشاره دارند و پاسخ‌های نظیر: «بعضی اوقات (به‌ویژه ماه رمضان) فردی جلوی حیات خانه من برایم برنج یا پول می‌گذارد، بدون این‌که من خبر داشته باشم؛ شب‌های جمعه، ماه رمضان، محرم و صفر، ایام فاطمیه و اعیاد ائمه زیاد نذری می‌دهم؛ یک عده هستند که فقط محرم و صفر می‌آیند محل برای این‌که خودشان را نشان بدهند، غذاهای نذری می‌دهند که بیشترش را خودشان می‌خورند؛^۱ ماه رمضان و ایام محرم و صفر نذری زیادی به مساجد یا

۱. این امر یکی از پیامدهای منفی اعمال نذری است که به شدت در جامعه ما در حال گسترش است. برای دستیابی به ←

به‌طور شخصی می‌دهم و...) نمونه‌هایی اند که به وقوع نذر در ایام مذهبی خاصی دلالت دارند.

مکان: مکان نیز از جمله عواملی است که سبب تقویت نذر در جامعه مورد مطالعه می‌شود. رابطه مکان و نذر را می‌توان در دو سطح کلان و خرد مورد واریسی قرار داد. در سطح کلان می‌توان کلیت جامعه را در نظر گرفت، بدین شکل که شهر فومن از دیرباز به‌عنوان یکی از مذهبی‌ترین شهرهای استان گیلان مطرح بوده است. تعدد مساجد، مکان‌ها و هیئت‌های مذهبی و حضور عالمان و روحانیون نامداری همچون آیت‌الله ادیب و مرحوم آیت‌الله محمدتقی بهجت فومنی، دلیلی بر این مدعاست. نفوذ دین در تار و پود آن جامعه سبب شده تا اعمال و رفتارهای دینی و به تبعیت آن نذر به شکل بارزی به وقوع بپیوندد و از سوی دیگر وجود بقعه‌ها و مکان‌های مقدس در سطح خرد، شکل‌های گوناگونی از اعمال نذری را تولید می‌نماید. به عبارت بهتر، مکان‌ها مقدسه همچون مساجد، امازاده‌ها و قبور سادات خاص که از منظر مجاورین دارای کرامات هستند و همچنین وابستگی بسیاری از اعمال نذری مانند سفره‌های نذری و مراسم گوناگون مذهبی به مکان‌ها مذهبی جهت وقوع و برگزاری مناسک ملازم با آن، در سطح خردتر موجب می‌شوند تا نذر و اعمال گوناگون نذری در مکان خاص با تشعشع فراوان تقویت شود.

جنسیت: نذر ماهیتی همگانی دارد و در بین زنان و مردان رایج است؛ اما در بسیاری از اعمال و رفتارهای نذری تفاوت‌های جنسیتی و تمایز نذورات در بین آن‌ها بسیار مشهود است. اساساً تنوع و تفاوت نذورات در زنان بیشتر از مردان هست و این امر سبب شده تا زنان به‌عنوان یکی از تاثیرگذارترین عوامل تقویت‌کننده اعمال نذری در سطح جامعه باشند. اعمال نذری که مختص زنان است، با دارا بودن ویژگی‌هایی همچون جمع‌بودن، جنبه غذایی داشتن، متنوع بودن، به کیفیت توجه داشتن، عدم حضور مردان (بهار، ۱۳۸۳: ۱۲۴-۱۲۵)، در مقابل، نذرهای مردانه که با دامنه محدود، بیشتر به فعالیت‌های جسمی، نذرهای مادی و کالایی، شرکت در مراسم مذهبی و نظایر آن محدود می‌شود، سبب شده تا نذر به‌عنوان نهادی اجتماعی و دینی در جامعه قلمداد شود که زنان می‌توانند در آن به‌تنهایی به مشارکت و اداره‌اش بپردازند و از این طریق برای بالا بردن توانایی‌ها و هویت اجتماعی خود گام بردارند.

مناسک و مراسم مذهبی: رابطه نذر و مناسک مذهبی، رابطه‌ای متقابل و دوسویه است. به‌طوری‌که برگزاری مراسم وابسته به نذورات اند و از سوی دیگر نذورات نیز برای قرار گرفتن در زمره فعالیت‌های اجتماعی وابسته به مناسک اند (همان: ۱۲۳). یافته‌های پژوهشگران در فرآیند

مطالعه آشکارا نشان می‌دهند که هزینه‌های مساجد، هیئت‌ها و مکان‌ها مذهبی و مراسم مذهبی در آن فضاها مقدس، پیوسته با نذورات تأمین می‌شوند و نذر نیز برای بازیابی و شکل‌گیری، پیوسته در جامعه نیازمند به مراسم و مناسک مذهبی است، به گونه‌ای که بسیاری از فعالیت‌های نذری به شکلی در جامعه رواج و رونق یافته که بیشتر از آنکه به‌عنوان رفتار دینی و اجتماعی قلمداد شوند، به‌مثابه منسکی دینی و اجتماعی مطرح می‌گردند؛ برای مثال، برخی فعالیت‌های نذری مانند سفره‌های نذری، ختم سوره انعام، بدون مناسک و شعایر خاص هرگز برگزار نمی‌شوند.

موقعیت طبقاتی: اثرگذاری اصلی موقعیت طبقاتی در تقویت نذر بیشتر از آنجا سرچشمه می‌گیرد که آن عامل، نوع، میزان و کیفیت نذر را تحت تأثیر قرار می‌دهد و در شدت یا کاهش اعمال نذری تأثیر چندانی ندارد. نذر عملی است که رفتار هر مسلمان معتقد با تعلق داشتن در هر پایگاه اجتماعی را می‌تواند در برگیرد. نذر با نفوذ در رفتارهای اجتماعی تمامی افراد جامعه از طریق موقعیت طبقاتی در نوع و میزان نذری‌ها تأثیر می‌گذارد و سبب تقویت آن در سطح جامعه می‌شود، بدین‌صورت که افرادی که به‌لحاظ مالی و اقتصادی در وضعیت مطلوبی نیستند، عمدتاً نذرهای عبادی و یا نذرهایی که هزینه مالی کمتری در بردارد را انجام می‌دهند و آنها که وسع و تمکن مالی بالایی دارند، بیشتر به نذرهایی که جنبه مالی یا ارزش مالی بالا دارند، اشتیاق می‌ورزند. تأثیر موقعیت طبقاتی در تقویت نذر در این داده‌ها مشخص است: «نذر بستگی به میزان توانایی فرد دارد؛ من نذری می‌کنم که می‌دانم، از عهده‌اش برمی‌آیم؛ نذری می‌کنم که در حد توانم باشد؛ نذری می‌کنم که بتوانم وقتی که حاجتم را گرفتم آن را بجا بیاورم؛ من هر چیزی که از دستم بیرون بیاید به‌عنوان نذر می‌دهم و...».

ج) عوامل ترغیب‌کننده به نذر

عوامل شکل‌دهنده و تقویت‌کننده نذر از جمله عوامل ساختاری هستند که وقوع نذر را در جامعه فراهم می‌آورند، اما همراه با آن عوامل، نذر به دسته‌ای دیگر از عوامل به‌عنوان عوامل ترغیب‌کننده نیز وابسته است که رفتار افراد و جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد و با عمق و گستردگی خاصی که دارد ضمن پاسخ‌گویی به سلیقه‌های مختلف موجب می‌شود که افراد در هر لحظه‌ای از حیات خود به‌ویژه در برخورد با مصائب و مشکلات سخت با میل و شوق فراوان به این کنش دینی اقدام ورزند و بدین شکل فعالیت‌های نذری با سهولت و در گستره وسیع‌تری در جامعه پراکنده شود. آن عوامل عبارتند از:

عبادی بودن: در اسلام هر عملی که در راستای خشنودی و رضایت خداوند باشد، عبادت به‌حساب می‌آید. در این راستا نذر نیز به غیر از در برداشتن اعمال عبادی دینی چون نماز و روزه

به‌عنوان گونه‌ای از اعمال نذری، دیگر فعالیت‌های آن نیز از آنجاکه به‌مثابه اعمالی برای رسیدن به مقاصد مشروع در مسیر رضای الهی عنوان می‌شوند، به‌نوعی عبادت به حساب می‌آیند. عبادی بودن اعمال نذری ضمن ترغیب افراد جامعه به چنین کنش‌هایی با شدت بیشتری موجب قلیان آن در جامعه می‌شود. این ویژگی کنش‌های نذری را آشکارا می‌توان در داده‌های خام مشاهده کرد. برای مثال، می‌توان به این موارد اشاره داشت: «برای فرار از آتش جهنم سعی می‌کنم که یاد خدا را به هر شکلی انجام بدهم تا بتوانم دل خداوند را شاد کنم. برای مثال، با نذری دادن یا نذرهایی مثل نماز، روزه، صلوات فرستادن...؛ نذر یک‌جور عبادت، ثواب داره؛ نذر می‌کنم به این علت که فکر می‌کنم، پلی است برای رسیدن به معبود من؛ آدم نذر می‌کند تا به خدا برسد و...».

ناگفته نماند که جنبه عبادی بودن مناسک نذری به بیان دورکیم می‌تواند در دو شکل مناسک عبادی مثبت و مناسک عبادی منفی در سطح جامعه رواج یابد. مناسک عبادی مثبت، فعالیت‌های دینی‌ای‌اند که به‌وسیله آن احساس خضوع دینداران برانگیخته می‌شود و آنان را برای خودسازی، آموذگی و سپاس‌گذاری از الطاف الهی، به‌اشار، از خودگذشتگی، پاک‌باختگی برای خود و دیگران و همچنین دست‌یازیدن به اعمال مطلوب انسانی و دینی سوق می‌دهد و مناسک عبادی منفی به‌عنوان دستگاهی از فعالیت‌ها عمل می‌نمایند و به شکل پرهیزها و خودداری‌ها جلوه‌گر می‌شوند و بدین شکل زمینه‌رهای افراد از آلودگی‌ها را فراهم می‌نمایند (۱۳۸۶: ۴۲۴-۵۳۸).

تنوع داشتن: از عوامل اساسی‌ای که موجب رغبت افراد به اعمال نذری و جریان همیشگی آن در سطح روابط و رفتارهای جامعه مورد مطالعه می‌شود، تنوع فعالیت‌ها و توانایی پاسخ‌گویی اعمال نذری به نیازها و ذائقه‌های متفاوت است. به‌سخنی بهتر، در جامعه مورد مطالعه پیوستگی فرهنگ پویا و اعتقادات دینی سبب شده تا گونه‌های متفاوت و زیادی از رفتارها و عملکردهای نذری وجود داشته باشد که همواره هر انسانی با هر تفکر و سلیقه‌ای برای رفع موانع و اثبات بندگی خود، از نذر به‌مثابه قوی‌ترین و محتمل‌ترین وسیله نجات استفاده نماید. تنوع و گستردگی نذر تنها در اعمال نذری مشاهده نمی‌شود، بلکه حتی با قوت بیشتری می‌توان آن را در کالاهای متفاوت نذری، رفتارها، مکان وقوع نذر، اعمال و نیات و ابعاد گوناگون نذر مشاهده کرد، این امر بارها در مصاحبه‌های مختلف با مشارکت‌کنندگان، مشاهده و بیان گردید. برای نمونه، می‌توان این موارد را ذکر کرد: «کمک‌کردن و (نذری دادن) فقط پول دادن نیست؛ بلکه خانه‌هایی اگر نیمه‌کاره باشد آن را درست می‌کنند یا قرض می‌دهند یا اگر مغازه‌دار باشد نسبه می‌دهد یا برنج مرغ غذا و... به ما می‌دهند؛ من به شکل کالاهای باارزش یا پولی و حتی کاری سعی می‌کنم، نذر کنم؛ نذر می‌تواند شامل هر چیز مشروعی باشد؛ مرز نذر

کاملاً باز است و...».

همه‌گیر بودن: تنوع اعمال نذری سبب شده تا عامل دیگری نیز همزمان با آن به‌عنوان یکی دیگر از عناصر ترغیب‌کننده این کنش در سطح جامعه نشر یابد که آن، همه‌گیر بودن نذر است. همه‌گیر بودن نذر بدان معناست که نذر در رفتارهای فردی و اجتماعی همه افراد جامعه با تعلق داشتن به هر طبقه و پایگاهی و قرار گرفتن در هر رده سنی و جنسی عمومیت دارد و بدون محدودیت زمانی در هر مکانی وقوعش محتمل است. بر این اساس، هر دردمندی با هر سطح از ایمان و اعتقاد؛ می‌تواند با توجه به توان و سلیقه خود به این کنش مقدس با شوق و رغبت فراوان دامن زند. در این ارتباط می‌توان به داده‌هایی چون: «نذر را به دلیل ویژگی‌های الهی و پاکی که دارد، نمی‌توان متعلق به قشر خاصی دانست؛ همه یک‌جوری تو این دنیا درد دارند، نذر می‌کنند تا دردشان را چاره کنند؛ همه نذر می‌کنند؛ همه کسانی که اعتقاد دارند، نذر می‌کنند و...» اشاره کرد که نشانه‌هایی از همه‌گیر بودن نذر از لابه‌لای پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان این مطالعه را فرا روی ما قرار می‌دهد.

اثردهی: یکی از مهم‌ترین عواملی که سبب می‌شود، افراد، رغبت به نذری دادن پیدا کنند. اثردهی و اطمینان داشتن از نتیجه دادن آن است. افراد مورد مطالعه برحسب آموخته‌ها، دیده‌ها و شنیده‌های گذشتگان و همچنین تجربه‌های شخصی خود بیان می‌داشتند که نذر وسیله‌ای آسان و مطمئن است برای برطرف نمودن مشکلات و رسیدن به اهداف مشروع، به‌طوری‌که اظهار می‌کردند: «من نذر زیاد می‌کنم، چون که می‌دانم قبول می‌شود؛ هر وقت که نذر می‌کنم، سریع مشکلم را خدا رفع می‌کند؛ برای گرفتن نتیجه خوب سعی می‌کنم، نذر کنم یا نذری بدهم؛ من هر وقت نذر کرده‌ام فوراً نذر را گرفته‌ام؛ مادرم وقتی نذر می‌کرد برای من، همیشه جواب خوب می‌گرفت؛ من به نذر باور دارم چون که هر وقت نذر کرده‌ام؛ نذر را گرفته‌ام؛ هر وقت که به دنبال موفقیت در کاری هستم نذر می‌نمایم؛ نذر می‌کنم چون که اعتقاد دارم خدا نذر من را عملی می‌کند...». به این طریق افراد جامعه برای جست‌وجوی راه‌های موفقیت و رسیدن به مقاصد خویش با اطمینان خالص و ذوق فراوان به فعالیت‌های نذری اقدام می‌ورزند.

آرامش بخشی: نذر به‌مثابه کنشی قلمداد می‌شود که توانایی تأمین نیازهایی که انسان گاه قادر به برآورده‌ساختن آن نیست، دارد. پس، از آنجا که محدودیت ظرفیت انسانی در تأمین نیازهایش، او را دچار آشفتگی و بحران می‌نماید به‌ناچار او با بهره‌جستن از نذر ضمن جبران نقصان و رفع آشفتگی‌هایش به آرامش و رضایت دست می‌یابد، چنان‌که گاه تنها، نذر را التیام‌بخش درد و درماندگی فزاینده خود می‌یابد. برای نمونه، می‌توان شواهدی را آورد که به این شکل نقل شده‌اند: «من زندگی خیلی سختی دارم، همیشه وقتی که دیگر زندگی به انتهای گلویم می‌رسد، دستم را به‌سوی خدا دراز می‌کنم و حاجت و نذر را بلند بلند از او طلب می‌کنم تا

آرام شوم؛ وقتی که نذرم ادعا می‌شود و مشکلم حل می‌شود، احساس سبکی می‌کنم؛ وقتی که نذرم را می‌گیرم خیلی دلم آرام می‌شود؛ هیچ آرامشی و لذتی مثل گرفتن حاجت از خدا نیست؛ وقتی جواب نذرم را می‌گیرم، بسیار خوشحال می‌شوم و...».

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نذر به مثابه پدیده‌ای فراگیر با گونه‌های گوناگون‌اش در عرصه‌های مختلف حیات فردی و اجتماعی جامعه ایرانی اثرگذار است. هدف اصلی این مقاله شناسایی گونه‌های مختلف فعالیت‌های نذری و عوامل تاثیرگذار بر وقوع نذر بود تا از این طریق بتواند، علل اقدام به کنش‌های گوناگون نذری و چگونگی تعامل و ارتباط عوامل تاثیرگذار بر فعالیت‌های نذری در جامعه مورد مطالعه بیان نماید. مطالعات صورت گرفته در این رابطه همان‌طور که در این مقاله ارائه شد، نشان داد که نذر به صورت گسترده‌ای در ابعاد و انواع گوناگون در کالبد جامعه مورد مطالعه وجود دارد که می‌توان براساس شمول جمعیتی در قالب نذرهای فردی و جمعی و بر اساس معیار محتوای کالاها نذری به نذرهای مالی و غیرمالی و به لحاظ زمینه‌های انقیاب کنش‌های نذری به نذرهای معنوی، نذرهای اجتماعی، نذرهای فرهنگی و نذرهای عمرانی یا توسعه‌ای تقسیم و طبقه‌بندی کرد. نذر به دلیل ماهیت دینی و نیز اثردهی و نقش تعیین‌کننده آن در برطرف کردن مشکلات افراد، همواره انگیزه کنشگران نیازمند را برای انجام فعالیت‌های ملازم با آن بسیار بالا می‌برد.

فعالیت‌های نذری در جامعه مورد مطالعه تحت تاثیر عوامل گوناگونی قرار داشتند که این عوامل افزون بر این که بستر مناسبی برای انجام کنش‌های نذری فراهم می‌آورد، از سویی تعاملات مکمل‌نشان، موجب پیوستگی عمیق در رفتارها، ارزش‌ها، دیدگاه‌ها و خواسته‌های آنان می‌گردید. به عبارت بهتر، سه عامل شکل‌دهنده، تقویت‌کننده و ترغیب‌کننده نذر که هرکدام زیرشاخه‌هایی دارند، بر وسعت و غنای نذر در جامعه مورد مطالعه افزوده‌اند. یکی از نکات قابل توجه در این مقاله آن است که نذر فراتر از آنکه مفهومی دینی باشد، فعالیت و نهادی فرهنگی و اجتماعی است که پیوسته با فرهنگ مسلط جامعه برخورد می‌نماید و با درهم آمیخته شدن با آن، گستره مفهومی آن را از تنوع و ابعاد وسیعی برخوردار می‌گرداند. از جهتی این امر سبب می‌گردد تعریف نذر در برخورد متقابل بین تعاریف موجود در احکام اسلامی و آنچه در سطح جامعه و نگرش‌های عمومی دیده و گفته می‌شود، بسیار متنوع و گسترده‌تر باشد.

تعریف جامع و کامل نذر با توجه به تنوع و آمیزش این امر دینی با زمینه‌های گوناگون فرهنگی و اجتماعی در جامعه مورد مطالعه بسیار دشوار است، اما با مروری بر دیدگاه‌های عمومی و مشاهده اعمال نذری در سطح آن جامعه می‌توان گستره مفهومی نذر را این‌گونه بیان

کرد: «نذر مفهومی پیچیده و منعطف است که مجموعه‌ای از رفتارها و اعمال را در بر می‌گیرد و بر قصد و پیمان مبتنی است که فرد نذرکننده بی‌واسطه یا باواسطه با خدا یا افراد و اشیای مقدس می‌بندد تا در ازای آن به مقصود خود دست یابد و همواره در آن خرده مفاهیمی همچون: نذری، نذردهندگان، نذرکنندگان، نذرگیرندگان، وجود دارند که دامنه مفهومی نذر را احاطه کرده، بدین شکل که افراد نذرکننده برای رهایی از بند مصائب و مشکلات خود به مثابه نذرکنندگان به حساب می‌آیند که به علت رسیدن به مقصود خویش بر خود لازم می‌دانند، برای سپاس از عنایت و توجه خدا و میانجیان مقدس، کالا یا اعمالی را به‌عنوان نذری در راه آنان اهدا نمایند و بدین وسیله در زمره نذردهندگان قرار گیرند که تنوع نیازها و تفاوت سلیقه‌ها و موقعیت فرهنگی سبب می‌شود، اعمال و کالاهای نذری بسته به شرایط و نوع نذر در یک دوره زمانی با تنوع خاصی موجودیت یابد. در نهایت از آنجاکه نذری‌ها کالا یا عملی مقدس و متبرک هستند، افراد برای ترکیه روح و تقدیس خود به‌عنوان نذرگیرندگان همواره با اشتیاق کامل به استفاده از کالاهای نذری مبادرت می‌ورزند».

بر اساس این تعریف، روشن است که گستره نذر در جامعه بسیار گسترده است به طوری که می‌توان از آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حتی سیاسی و توسعه‌ای بهره گرفت. این امر به این مهم نیاز دارد که فلسفه نذر و نذرکردن با برنامه‌ریزی و فرهنگ‌سازی مطلوب به سمت تحکیم ابعاد دینی و اجتماعی جامعه سوق داده شود.

نذر سرمایه‌گران‌بهایی است که فراتر از یک امر دینی در عرصه‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی متبلور می‌شود. در نتیجه، شناخت نیازهای جامعه و ترغیب جامعه برای سوق دادن نذرهای خویش به این عرصه‌ها، می‌تواند هزینه‌های توسعه را در جامعه کاهش دهد. نذر از ظرفیت‌ها و راهبردهای منحصر به فرد جامعه مسلمان ایرانی است که می‌تواند بخش‌های زیادی از نیازها و خلأهای گوناگون آن جامعه را برآورده و برطرف نماید. این امر نیاز به شناساندن نذر به‌عنوان راهکاری اثرگذار به شکل همه‌جانبه در سطح کل جامعه است به طوری که نذر را تنها به قربانی کردن یا پختن غذا محدود نکرده و بنا بر آموزه‌های اسلامی باید دایره شمول آن را فراتر و گسترده‌تر از این دانست، به گونه‌ای که هر کار خداپسندانه که رضای خداوند را در پی داشته باشد می‌تواند متعلق نذر باشد. جامعه‌پذیر کردن و فرهنگ‌سازی ابعاد گسترده نذر در جامعه ایرانی و ترغیب مؤمنان به چنین فعالیت‌های نذری، در کنار دیگر نذورات، خارج از برنامه‌ریزی‌های واقع‌گرایانه، مطالعات وسیع و جامعی را می‌مطلبد. این مقاله تنها گام کوچکی برای فراهم آوردن ادبیات تحقیق در این رابطه به حساب می‌آید.

کتاب‌نامه

۱. ابراهیمی، محمدحسین (۱۳۸۱)، تأمین اجتماعی در اسلام، قم: نشر تأمین.
۲. بهار، مه‌ری (۱۳۸۳)، نذر و هویت اجتماعی زنان، نامه علوم اجتماعی، ش ۲۴: ۱۱۷-۱۳۴.
۳. بی‌تس، دانیل و پلاگ، فرد (۱۳۷۵)، انسان‌شناسی فرهنگی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
۴. پارسانیا، حمید و توکلی‌راد، مهرداد (۱۳۹۰)، «کارکردها و پیامدهای نذر در جامعه روستایی»، فصلنامه توسعه روستایی، دوره سوم، ش ۲، ص ۶۹-۸۶.
۵. جواهری، فاطمه (۱۳۸۱)، «بررسی عوامل مؤثر بر گرایش بیماران به دعانویسی و پیامدهای آن در ایران»، نامه پژوهش فرهنگی، سال هفتم، ش ۴، ص ۳-۳۰.
۶. حسین بن محمد (راغب اصفهانی)، ابوالقاسم (۱۳۹۲)، مفردات الفاظ قرآن کریم، ترجمه حسین خداپرست، قم: نوید اسلام.
۷. دورکیم، ایمل (۱۳۸۶)، صور بنیادی حیات دینی، ترجمه باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.
۸. دینکن، فون اریک (۱۳۷۶)، معجزه خدایان، ترجمه قدیر گلکاریان، تهران: انتشارات علمی.
- ریوبر، کلود (۱۳۸۱)، درآمدی بر انسان‌شناسی، ترجمه ناصر فکوهی، تهران: نشر نی.
۹. سجادی، سید جعفر (۱۳۷۹)، فرهنگ معارف اسلامی، ج ۳، تهران: کومش، چاپ چهارم.
۱۰. شهید اول (۱۳۷۳)، لمعه دمشقیه، ترجمه و تلخیص: علی شیروانی، ج ۳، قم: دارالفکر.
۱۱. کنراد، فیلیپ، کایک (۱۳۸۶)، کشف تفاوت‌های انسانی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
۱۲. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.
۱۳. محدثی، جواد (۱۳۷۴)، فرهنگ عاشورا، قم: انتشارات معروف.
۱۴. واخ، یوآیخیم (۱۳۸۰)، جامعه‌شناسی دین، ترجمه جمشید آزادگان، تهران: سمت.
۱۵. همتی، همایون (۱۳۷۹)، «مدخلی بر جامعه‌شناسی دین»، در همتی، همایون، شناخت دانش ادیان، تهران: نقش جهان.
۱۶. همیلتون، ملکم (۱۳۷۷)، جامعه‌شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: تبیان.
17. Coyne, Imedal & Cowley, Sarah (2006) *Using grounded theory to research parent participation*. *Jornal of Research in nurshing* Vol. 11: 501-515.
18. Eller, Jack David (2007) *Introducing Anthropology of Religion*, London: Routledge.
19. Erikson. E. H. (1968), *Identity Youth and Crisis*, 4 Russel Square, London. 2Faber and Faber.
20. Charmaz, K. (2000). *Grounded Theory: Objectivist and Constructivist Methods*. In Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (eds.), *Handbook of Qualitative Research*, 2nd edition, pp. 509- 535 .